

TARİHİ İZMİR GÜMRÜK BİNALARI'NIN RESTORASYON SONRASI ÖZGÜNLÜK DEĞERLENDİRMESİ*

THE ORIGINALITY ASSESSMENT OF HISTORICAL İZMİR
CUSTOMS BUILDINGS AFTER RESTORATION

ÖĐR. GÖR. GİZEM BÜKE ÖZTÜRK

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Söğüt Meslek Yüksekokulu
İç Mekan Tasarımı Programı Tasarım Bölümü
buke.dogru@bilecik.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7071-053X

PROF. DR. CAN MEHMET HERSEK

Başkent Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü
hersek@baskent.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7988-5061

Öz: Kültürel, sosyal ve mimari açıdan değerli olan tarihi yapıların korunmasının gerekliliği son yıllarda yerel ve küresel ölçekte önem kazanmış olup, tek yapı ölçeğinden kentsel doku ölçeğine kadar farklı disiplinlerin çalışma alanı haline gelmiştir. Günümüz çağdaş koruma anlayışı da tarihi yapıların mimari, teknolojik ve artistik öğelerinin korunarak kent kültürüne kazandırılmasını ve gelecek kuşaklara aktararak yaşatılmasını hedeflemektedir. Ancak bu gelişmelere rağmen ülkemizde değişen ve gelişen toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek şekilde işlevlendirilemeyen kamu ve endüstri binaları atıl durumda kalarak zamanla özgünlüklerini yitirmektedirler. Bu yapılardan bazılarının restore edilerek üniversite, okul, müze ve Alışveriş Merkezi (AVM) gibi işlevlere tahsis edilmiş olduğu görülmektedir. Osmanlı döneminde 'Osmanlı Gümrük ve Antrepo Binası' olarak inşa edilen, ancak günümüzde restorasyon, onarım ve koruma çalışmaları sonrasında 'Konak Pier Alışveriş Merkezi' olarak işlevlendirilen gümrük ve antrepo yapı grubu da söz konusu yapılara örnek gösterilebilir. Adı geçen yapı grubunun işlev değişikliğine uğramasıyla, özgün tarihi, kimliği ve artistik özelliklerini ne derece korunduğu incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Koruma, Yeniden işlevlendirme, Konak Pier, Yapı analizi, Özgünlük.

* Bu makale, "Mimari Koruma ve Yeniden İşlevlendirme Kavramı, Konak Pier Örneđi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract: *The necessity of preserving historical buildings that are culturally, socially, and architecturally valuable has gained importance in recent years on a local and global scale, and it has become a field of study for different disciplines from single building scale to urban scale. The current contemporary conservation understanding aims to adaptively reuse historical buildings by protecting their architectural, technological, and artistic elements, to reintegrate them into the city culture, and to keep them alive by transferring them to future generations.*

However, despite these developments, public and industrial buildings that cannot be adaptively reused in a way to meet the changing and developing social needs lose their originality over time by remaining idle in our country. Some of these buildings have been restored and allocated to various functions, such as university, school, museum, and shopping center. The customs and warehouse building group, which was built as the 'Ottoman Customs and Warehouse Building' during the Ottoman era, but now functions as 'Konak Pier Shopping Center' after restoration and protection processes, is an example of such buildings. In this study, the extent to which this building group was preserved with its original history, identity, and artistic features was examined..

Keywords: *Conservation, Adaptive reuse, Konak Pier, Building analysis, Originality.*

Giriş

Tarih bilincimizin oluşmasında günümüzde varlıklarını devam ettiren yapılar önemli bir yere sahiptir. Tarihi yapılar, geçmiş uygarlıkların kültürünü, mimarisini, sanatını, gelenek ve göreneklerini, yaşayış biçimlerini kısaca geçmişe dair tüm birikimlerini anlatan tarihi belge niteliğindedir. Dolayısıyla tarihi öneme sahip yapılar toplumların ortak geçmişini yansıtırken aynı zamanda geleceğin sağlam temellere dayandırılmasına da olanak sağlamaktadır. Mimari koruma kavramının çok eski dönemlere dayandığı ifade edilse de, ilk kuramsal çalışmaların 19.yy'da Avrupa'da yapıldığı literatür incelemelerinden anlaşılmaktadır. II. Dünya savaşında Avrupa'nın kent dokusunun önemli ölçüde zarar görmesiyle bu alanda yapılan çalışmalar önem kazanmış, ülkelerin yasalarında korumaya yönelik hükümler yer almıştır (Ahunbay, 2016, s. 22). Bu konuyla ilgili hukuki çalışmaların ilki 1931 yılında kabul edilen Atina Tüzüğü'dür. 1964 yılında Venedik'te toplanan İkinci Uluslararası Tarihi Anıt Mimar ve Teknisyenleri Kongresinde ise Atina Tüzüğü'nün geliştirilmesiyle 'Venedik Tüzüğü' ilkeleri kabul edilmiştir (Erder, 1977, s. 172-173). Zaman içerisinde koruma alanında yapılan çalışmalar devam etmiş, özellikle uluslararası düzeyde mimarlık alanında koruma ve restorasyon konularını temel alan pek çok toplantı düzenmiş ve sonuç bildirgeleri yayınlanmıştır. Günümüzde de konu güncelliğini koruyarak yapılan çalışmalar aralıksız devam etmektedir. Ayrıca teknoloji alanında yapılan yenilikler sayesinde, kültür varlıklarının onarım çalışmalarında kullanılan yeni yöntem ve teknikler tarihi yapıların özgün dokularına daha az müdahale edilmesine ve uzun süre yaşatılmasına olanak sağlamaktadır. Yapıldığı dönemdeki işlevini yitiren endüstri yapılarının da günümüzde güncellenerek kültürel, ticari ve eğitim amaçlı kullanıldığı başarılı örneklerle karşılaşmaktayız (Ahunbay, 2019, s. 52-53). Bu doğrultuda İzmir, geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, dolayısıyla pek çok kültürel ve tarihi öneme sahip yapıyı da bünyesinde barındıran kentlerden birisidir. Bu yapılar içerisinde Osmanlı Döneminde Fransızlar tarafından inşa edilen İzmir Gümrük Yapı grubu da bulunmaktadır. Yakın tarihte yeniden işlevlendirilerek AVM' ye dönüştürülen tarihi İzmir Gümrük Binaları zaman içerisinde farklı işlevlerle hizmet vermiştir. 1994 yılına gelindiğinde ise, tescillenerek koruma altına alınan yapı restorasyon çalışmaları sonucunda 2002 senesinde onarım ve işlev dönüşümünün tamamlanmasıyla Konak Pier Alışveriş Merkezi olarak kullanıma açılmıştır. Söz konusu yapı grubunun dönüşüm süreci sonrasında özgün tarihi, kimliği ve artistik özelliklerinin ne ölçüde korunduğunun ortaya konulması bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Konak Pier Yapı Grubu'nun Tarihçesi

Avrupa'da sanayi devriminin yaşanması tüm dünyayı etkisi altına aldığı gibi Osmanlı Devleti'ni de derinden etkilemiş, hammadde ihtiyaçları nedeniyle Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne olan ilgisinin artmasına neden olmuştur. Dünya ticaretindeki bu gelişim ve İzmir'in ticaret yolları üzerinde bir kavşak noktası haline gelmesi, sanayi devrimine bağlı olarak artan hammadde ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Özellikle 17. yüzyılın başından itibaren İngilizlerin, Hollandalıların ve Fransızların elde ettiği kapitülasyonlar, İzmir'de bu

milletlerden tüccarların etkinliğini artırmış ve İzmir'in dış ticaretinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Çiçek, 2006, s. 29). Zamanla artan ticaret hacmi 19.yy da mevcut gümrük binalarının yetersiz kalmasına neden olmuştur (Görsel 1). Diğer taraftan gemilerin yükleme- boşaltma yaptığı rıhtımın kent merkezinde yer alması iş ve sosyal yaşantıyı olumsuz etkilemekteydi (Frangakis, 2001, s. 23-46, Zandi, 2012, s. 141). Kütükoğlu da İzmir rıhtımının o zamanki durumunu açıklarken, 19.yy ortalarına kadar hinterlant ile bağlantısını sağlayan elverişli yolların ve gemilerin yüklerini kolayca yükleyip başlatabileceği uygun rıhtımın olmadığını ifade etmiştir (2011, s. 497).

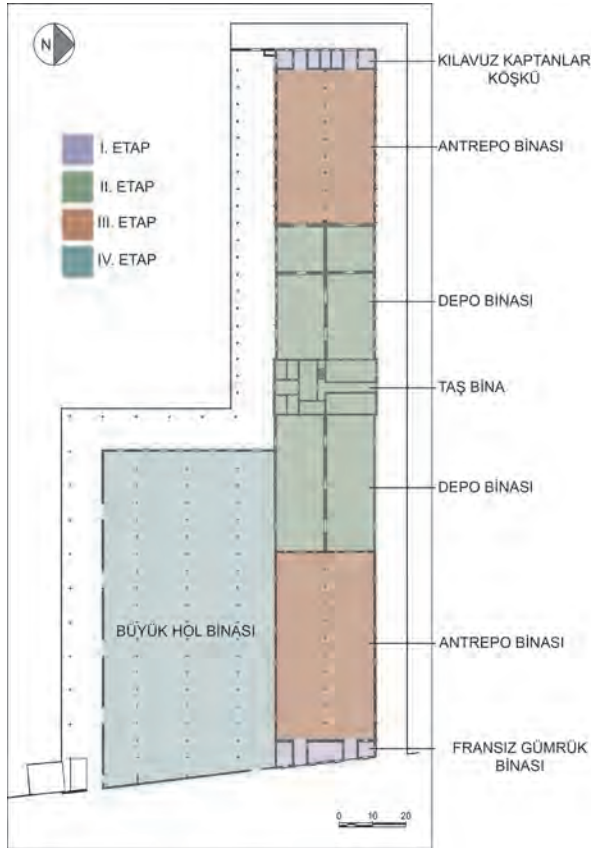
Görsel 1. 19. Yüzyıl İzmir Eski Limanın Görünümü. Yılmaz, A., Yetkin, S., (2002). *İzmir Kent Tarihi*. İzmir: Milli Eğitim Bakanlığı İzmir İli Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, s. 55.

Kütükoğlu'nun diğer bir çalışmasında ise, Fransız arkeolog ve gezgin Charles Texier'in 1832 yılında İzmir'de bulunduğu sıradaki gözlemlerine yer verilmiştir. Texier sahildeki binalarda nizam ve intizamın olmadığını, İzmir'e acilen rıhtım kazandırılması gerektiğini dile getirmiş ve bu sayede deniz yolu ticaretinin daha düzenli ve kolay yürütülebileceğini ifade etmiştir (Kütükoğlu, 2011, s. 518). İzmir'in rıhtım ve gümrük binası ihtiyacı zamanın hükümlerleri tarafından da bilinmekte olduğundan konuyla ilgili Saray Mimarları tarafından keşif çalışması yapılmıştır. Rıhtım ve gümrük binasının inşası 1867 yılında İngilizler tarafından üstlenilmiş, daha sonra Fransızlara devredilmiştir. II. Abdülhamid döneminde inşa edilen ve yap-işlet-devret modeline göre 45 yıllık işletme hakkı Fransız Dussaud şirketine verilen yapı grubunun inşasının 1879 yılında tamamlanarak 1880 yılında açılışının yapıldığı ifade edilmektedir (Kütükoğlu, 2011, s. 509-510, Martal, 1999, s. 80, Atay, 1998, s. 94, Gürsoy, 2013, s. 79, Demir, 2000, s. 47). Limanın faaliyete geçmesiyle İzmir kenti, dünya ticaretinin bir kavşak noktası Doğulu ve Avrupalı tüccarların buluşma noktası haline gelmiştir (Çiçek, 2006, s. 27). Araştırma kapsamında incelenen Osmanlı Gümrük ve Depo Binasının 53 yıl süren yapım süreci ilgili kurumlardan elde edilen bilgiler ışığında incelenmiş zaman içerisinde tamamlanan binalar etap ve dönemlere göre gösterilmiştir (Tablo 1).

Etaplar	Dönemler	Gümrük Yapı Grubunu Oluşturan Binalar
I. Etap	1860-1865	Fransız Gümrük Binası, Kılavuz Kaptanlar Köşkü
II. Etap	1865-1870	Taş Bina, Depo Binaları
III. Etap	1870-1875	Antrepo Binaları
IV. Etap	1905-1913	Büyük Hol Binası

Tablo 1. Gümrük Yapı Grubunun Etaplara Göre Gösterimi. (Kişisel Arşiv) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir 1. Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Dosya No:96.917.975.4882 ve Matu Mimarlık (1996), Erişim:07.02.2018. <https://bit.ly/3bl4d65>.

Rihtim yapıyla birlikte aşamalı inşa edilen İzmir Gümrük binaları, düz bir hat üzerinde kademeli olarak tamamlanan yapı grubunu oluşturmaktadır (Kaya, 2010, s. 83). Gümrük Yapı Grubu bünyesinde yer alan ve dönemsel eklentilerle tamamlanan sekiz binanın yapım etaplarının çizimi yapılarak plan şeması üzerinde gösterilmiştir (Görsel 2).

Görsel 2. Gümrük Yapı Grubu'nun Yapım Etapları ve Plan Şeması. (Kişisel Arşiv)

Dünyanın birçok ülkesiyle yapılan ticaretin gümrük işlemleri 1954 yılına kadar bu yapı kompleksinde gerçekleştirilmiştir. Ancak zamanla artan ticaret hacmini karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle kurum başka bir alana taşınmış; sonrasında ise tarihi yapı farklı faaliyet alanlarına hizmet vermek üzere -özgün kimliğine aykırı düşebilecek şekilde- kullanılmıştır. Deniz Kuvvetleri, İzmir Belediyesi vb. kamu kurumlarının değişik birimlerince, atölye, balık pazarı ve otopark olarak kullanımı örnek olarak verilebilir (Matu Mimarlık, 1996). Yapının söz konusu amaçlarla kullanımı nedeniyle müdahalelere maruz kalmasına ve özgün kimliğinin zarar görmesine neden olmuştur. Yapının geçirmiş olduğu olumsuz dönüşüm süreci, yeniden işlevlendirilmesi ve yaşatılması adına uygun zemini hazırlamış ve sit alanı kapsamına alınması çalışmalarına başlanmıştır. 20 Ocak 1994 tarihinde, Eski Gümrük Depoları ve yakın çevresi İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 'Tarihi Sit Alanı'na dair 4840 No' lu kararı ile tescillenerek, yapının mülkiyeti Türk Denizcilik İşletmeleri Anonim Şirketi'ne verilmiştir (Matu Mimarlık, 1996). 1995 yılında restorasyon çalışmalarına başlanmış, 2002 yılında onarım ve işlev dönüşümü tamamlanarak Alışveriş ve Eğlence Merkezi olarak halkın kullanımına sunulmuştur (Güner, 2005, s. 89).

Konak Pier Yapı Grubu Analizi

Çalışma kapsamında Konak Pier Yapı Grubu bünyesinde yer alan sekiz binaya (Fransız Gümrük Binası, Kılavuz Kaptanlar Köşkü, Taş Bina, 2 Depo Binası, 2 Antrepo Binası ve Büyük Hol Binası) yeniden işlev kazandırılması amacıyla yapılan müdahaleler üç dönem şeklinde başlıklandırılarak ele alınmıştır. Bunlar:

- **Birinci dönem:** Gümrük ve depo işlevi
- **İkinci dönem:** Kamu ve özel kurum ve kuruluşlarca kullanımı,
- **Üçüncü dönem:** Alışveriş ve eğlence merkezi (AVM) olarak işlevlendirilmiştir.

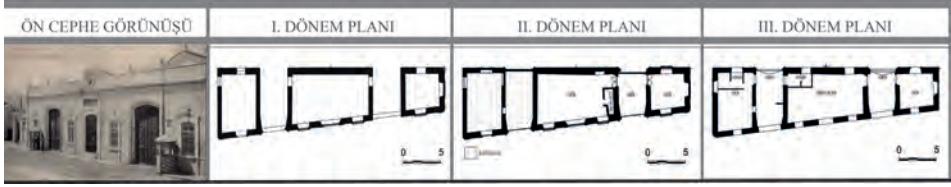
Bu dönemlerde her yapı bünyesinde yapılan müdahaleler plan şeması üzerinden incelenmiş, verilen işlevler açıklanmıştır.

Fransız Gümrük Binası

Günümüzde, Atatürk Caddesi üzerinde yer alan, I. etapta inşa edilen iki yapıdan birisi olan Fransız Gümrük Binası, tek katlı, simetrik plan şemasına sahip olup, yapı grubunun doğu cephesinde yer almaktadır. Bina, özellikle cephelerdeki yoğun süslemeleriyle ve giriş bölümündeki kitabesiyle yapı grubu içerisindeki diğer binalardan farklılık arz etmektedir (Demir, 2000, s. 45-47).

Fransızlar elde ettikleri rıhtımı doldurma imtiyazını pekiştirmek için binanın prestij binası olmasına özenmişler. Oranlı ve karaya bakan cephesi taş söveli pencereler ve kapılarla, architrav görevi yapan çatı parapeti ve bina aksındaki süslemeleri, köşeleri sınırlayıcı dairesel yontulmuş köşe taşları ile bu özeni ifade ediyor (Matu Mimarlık, 1996).

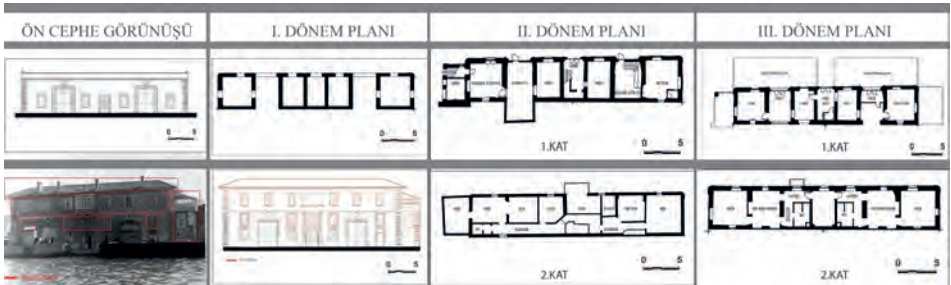
Ayrıca ticari malların sevkiyatının ve kontrolünün sağlanabilmesi için binanın giriş açıklıklarının geniş yapıldığı belirtilmiştir. Açıklıkların her iki yanına gümrük memurlarının ve güvenlik görevlilerinin çalışmasına elverişli alanlar planlanmıştır (Matu Mimarlık, 1996). Yapının sahip olduğu diğer bir özellik ise, giriş kısmında tek cepheli, tek musluklu gövdeye sahip çeşmenin de bulunmasıdır (Kanlıçay, 2010, s. 5-8). II. Dönemde Fransız Gümrük Binası İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından Türk Denizcilik İşletmelerine kiralanarak, çalışanların ofislerine tahsis edilmiştir. III. Dönemde ise, cephelerde yer alan açıklıklar korunarak, iç mekan Alışveriş Merkezinde bir giyim mağazasının sergi alanı olarak kurgulanmıştır. Cephelerde yer alan kapı ve pencere açıklıkları mağazanın vitrini olarak kullanılmaktadır. Fransız Gümrük Binası'nın üç dönem kapsamında geçirdiği dönüşüm yapılan çizimlerle aşağıda görülmektedir (Görsel 3).

Görsel 3. Fransız Gümrük Binası Dönem Planları. (Kişisel Arşiv)

Kılavuz Kaptanlar Köşkü

I. Etapta inşa edilen ve Kılavuz Kaptanlar Köşkü olarak adlandırılan diğer yapı, ticari malların gümrük kontrolünün sağlanması amacıyla yapılmıştır. Başlangıçta tek katlı inşa edilen yapıya zaman içerisinde cumba ve ara kat ilaveleri yapılmıştır. II. Dönemde yapının gümrük işlevini yitirmesiyle, 1960'lı yıllarda Türk Denizcilik İşletmeleri'nin Denizcilik Bankası, Gümrük Sahil Muhafaza Müdürlüğü'ne tahsis edilen binada kılavuz kaptanların dinlenme ve çalışma mekanları olarak kullanıldığından bina literatürde bu isimle anılmaktadır (Matu Mimarlık, 1996). Kaptanların kullanımında olan yapı iç ve dış mekânlarında çeşitli müdahalelere maruz kalmıştır. III. Döneme gelindiğinde ise yapı, otel ve restoran olarak işlevlendirilmiştir. Kılavuz Kaptanlar Köşkü'nün üç dönem içerisinde geçirmiş olduğu dönüşüm, çizimleri yapılan plan şemaları üzerinde gösterilmektedir (Görsel 4).

Görsel 4. Kılavuz Kaptanlar Köşkü Dönem Planları (Kişisel Arşiv)

Taş Bina

Gümrük yapı grubu içerisinde yer alan ve II. Etapta inşa edilen bina iki katlı olup, kesme taştan yapılmıştır. II. Dönemde Deniz Kuvvetleri'nin kullanımında olan bina trafo, kazan dairesi, revir ve depolama amaçlı kullanılmıştır. Bina, kullanım amacına göre çeşitli müdahalelere maruz kalmış; iç mekânda bölme ve eklentiler yapılmış, mekânlar arası geçiş sağlayan alanlar yeniden düzenlenmiştir. Binanın üst örtü sistemi bu dönemde kaldırılmış olup nedenine ilişkin herhangi bir kayda rastlanmamıştır. III. Döneme gelindiğinde ise, iç mekânda katlar arası geçişi sağlayan özgün merdivenler yıkılarak, yürüyen merdiven yapılmıştır. Ayrıca kat eklentisi yapılan bina giyim mağazası olarak kullanılmaktadır. Yeni üst örtü sistemi de bu dönemde yapılmıştır. Taş Bina'nın geçmiş olduğu dönüşüm restorasyon öncesine ait ön cephe ve çizimini yaptığımız dönemsel plan şemalarından oluşan görseller aşağıda görülmektedir (Görsel 5).

Görsel 5. Taş Bina Dönem Planları. (Kişisel Arşiv)

Depo Binaları 1 ve 2

II. Etapta taş binanın her iki yanında simetrik olarak yapımı gerçekleştirilen depo binaları, cephe özellikleri, yapım tekniği ve malzeme açısından benzer özellikler göstermektedir. Her iki depo binası da tek katlı, dikdörtgen planlı 4m'ye 3m olarak uzun kenarları rıhtıma paralel yapılmıştır. II. Dönemde, Deniz Kuvvetleri'nin kullanımında; askeri yatakhane, arşiv, marangoz atölyeleri, kafeterya, depo, komodurluk ofisleri, spor salonu, otopark gibi işlevlerle kullanılmıştır (Matu Mimarlık, 1996). III. Dönemde ise, alışveriş merkezi olarak işlevlendirilen yapı grubunun iç mekânın yeniden düzenlenmesi ile sinema salonları, mağaza ve restoranlara yer verilmiştir. Taş Bina'nın her iki yanında yer alan depo işlevini üstlenen binaların Koruma Kurulundan elde edilen restorasyon öncesine ait ön cephe görselleri ve çizimi yapılan dönemsel plan şemaları Görsel 6 ve Görsel 7'de görülmektedir.

Görsel 6. Depo Binası 1. Dönem Planları. (Kişisel Arşiv)

Görsel 7. Depo Binası 2. Dönem Planları. (Kişisel Arşiv)

Antrepo Binaları 1 ve 2

Gümrük yapı grubu içerisinde III. Etapta dahil edilen antrepo binaları depo binalarıyla benzer özelliklere sahiptir. Tek katlı 4,5 m.'ye 3 m. inşa edilen yapı, gümrüğe gelen ticari malların depolanmasına elverişli şekilde bölüntüsüz tasarlanmıştır. II. Dönemde Türk Denizcilik İşletmeleri' nin himayesinde bir kısmı hurda ambarı, palamar servisi, depo ve atölye olarak, bir kısmı da otopark olarak kullanılacak şekilde işlem görmüştür. Antrepo binaları yeniden işlevlendirme çalışmaları ile günümüzde restoran, açık oturma alanları, mağaza, sinema salonları, servis mekanlarına dönüştürülerek kullanılmaktadır. Koruma Kurulundan elde edilen restorasyon öncesine ait ön cephe görselleri ve çizimi yapılan dönemsel plan şemaları Görsel 8 ve Görsel 9'da görülmektedir.

Görsel 8. Antrepo Binası 1, Dönem Planları. (Kişisel Arşiv)

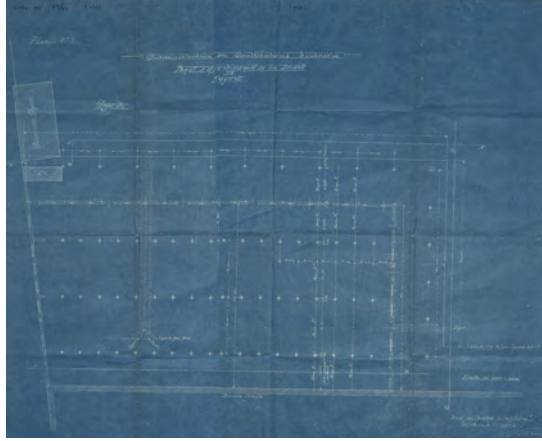

Görsel 9. Antrepo Binaları 2, Dönem Planları. (Kişisel Arşiv)

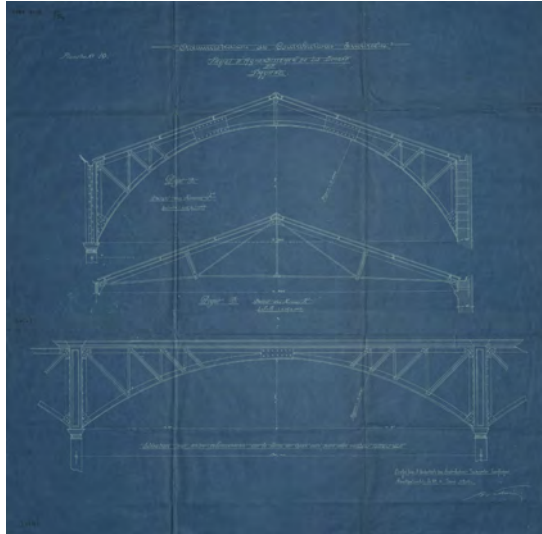
Büyük Hol

Yapı grubuna son olarak IV. Etapta Büyük Hol binasının dahil edilmesiyle Fransız Gümrük Yapı Grubu tamamlanmıştır. Dolgu zemin üzerine 5.30 m'ye, 10 m. tek katlı olarak inşa edilen binayı diğer yapılardan ayıran özelliği taşıyıcı sisteminin çelik olması ve yapım tekniğinin farklılığıdır. Dikdörtgen planlı olan yapı, iç mekanda doğu-batı yönünde uzanan dört sıra halinde çelik sütunlarla beş bölüme ayrılmıştır. Ayrıca bina dıştan çelik konstrük-

siyonun taşıdığı sundurmayla çevrelenmektedir. Çelik taşıyıcı sütunların ortada yer alanları iki sıra yuvarlak gövdeli, yan taraftaki sütunlar ise kare gövdeli olup üst kısımdan çelik ke-merlerle birbirine bağlanmaktadır (Görsel 10). Yapının üst örtü sisteminde kullanılan çelik profil çatı makasları da yer almaktadır (Görsel 11). Aşağıda yer alan görsellerin Alexander Vallauray tarafından çizildiği ifade edilmektedir (Say, 2014, s. 47).

Görsel 10. Büyük Hol Binası Planı. Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perâkende Evrâkı Mâliye Nezâreti Marûzâtı. (Y.PRK.ML.), No. 27, Gömlek No. 65.

Görsel 11. Büyük Hol Binasına Ait Çelik Makas Çizimi. Osmanlı Arşivi (BOA), Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı. (Y.PRK.TNF.), No.8, Gömlek No.54.

Literatürde, Büyük Hol Binası'nın Gustave Eiffel tarzına yakın olması nedeniyle onun tarafından tasarlandığı görüşü yaygındır (Atay, 2012, s. 206, Güner, 2005, s. 89). Ayrıca U profil kolonlar ve çelik profil çatı makaslarının Belçika'dan İzmir'e deniz yoluyla getirildiği ifade edilmektedir (Matu Mimarlık, 1996). II. Dönemde, Büyük Hol Binası'nın güney kısmı balıkhaneye dönüştürülmüş, diğer bölümleri ise otopark olarak kullanılmıştır. Yapının özgün dokusuna uygun olmayan işlevlerle kullanılması sonucunda yapılan müdahaleler taşıyıcı sistemlerin hasar görmesine neden olmuştur (Pekin, 1998, s. 80-89). III. Dönemde yeniden işlevlendirme çalışmaları kapsamında taşıyıcı sistemleri güçlendirilmiştir. Günümüzde Büyük Hol Binası içerisinde Alışveriş Merkezi'ne ait birçok mağaza yer almaktadır. Büyük Hol Binası'nın ön cephe görseli ve çizimi yapılan dönemsel plan şemaları yer almaktadır (Görsel 12).

Görsel 12. Büyük Hol Binası Dönem Planları. (Kişisel Arşiv)

Konak Pier Yapı grubunu oluşturan sekiz binanın alışveriş merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi özgün dokusunun değişmesine neden olmuştur. Araştırma kapsamındaki yapı grubuna yeni işlev kazandırılması adına yapılan müdahaleleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mekânsal kurguya yapılan müdahaleler; bölücü eleman ekleri, asma-ara kat ekleri, sirkülasyon ekleri ve yeni mekân eklentileridir. Bölücü eleman ekleri; Kılavuz Kapitanlar Köşkünde Depo ve Büyük Hol Binalarının iç mekanlarında alçıpan panellerle, sinema salonlarında ise akustik panellerle sağlanmıştır. Yapı grubunun güney cephesi bütünüyle cam panellerle kapatılmış, iç mekanda kullanım alanı genişletilmiştir. Dış mekanda oluşturulan açık oturma alanları yeni mekân eklentilerine; yapı grubu içerisinde yer alan merdiven, yürüyen merdiven ve rampalar da sirkülasyon eklentilerine örnek teşkil etmektedir. Asma- ara kat eklentileri ise, mağaza ve restoran işlevi verilen mekânlarda yoğun olarak görülmektedir.
- Yapının strüktürel sisteminin günümüz şartlarına uyarlanması adına taşıyıcı elemanları güçlendirilmiştir. Ayrıca üst örtü sistemi de -onarım ve yenileme çalışmaları ile- özgün dokusuna zarar verilmeden tasarlanmıştır.
- Konak Pier Yapı Grubu'nun teknik donanımlara yapılan müdahalelere örnek olarak yapılan -özgün dokusuna aykırı olmayacak şekilde- sıva üstü tesisat sistemleri verilebilir.
- Yapı grubunun çevresine yapılan park alanları, peyzaj düzenlemeleri, kent mobilyaları eklemeleri de çevresel müdahaleler kapsamında değerlendirilebilir.

Yeniden İşlevlendirilmeye Konu Olan Konak Pier Yapı Grubu'nun Özgünlük Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi

Uluslararası tüzük ve kabullere göre tarihi ve kültürel değerlere sahip yapıların korunması ve onarılması sürecinde yapıların bünyelerinde barındırdıkları özgün kimliklerini oluşturan unsurların olabildiğince korunması gerekli görülmektedir. Söz konusu yapı ve yapı gruplarının mimari dili, yapısal elemanları, iç mekân özellikleri, sirkülasyon elemanları, strüktürel sistemleri ve bezemeleri özgün kimliğini oluşturan ana unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Burada takdim edilen çalışmada "Alışveriş ve Eğlence Merkezi" olarak yeniden işlevlendirilen Konak Pier Yapı Grubu'na yönelik müdahaleler yukarıda belirtilen özgün kimlik unsurları açısından incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda aşağıda yer alan değerlendirilme verilerine ulaşılmıştır. Fransızlar tarafından inşa edildiğinden Fransız Gümrüğü olarak da adlandırılan yapının zaman içerisinde gümrük işlevini yitirmesi ile balık hali, otopark, depo, atölye gibi pek çok işleve tahsis edilmesi mekânsal müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda yapılan analizler kapsamında yapı cephelerinin özgün kimliğinin korunduğu anlaşılmıştır. Fakat her ne kadar cephelerin özgün kimliği korunmuş olsa da, iç mekânda yapılan eklentiler, kapatılan açıklıklar ve işlev gereği değişikliğe uğraması sonucunda yapının plan şeması, özgün mimari elemanları kapsamında mekân algısının önemli ölçüde zarar gördüğü saptanmıştır. Yapı kompleksi, yapım yılı olarak değerlendirildiğinde II. Etap'ta inşa edilen Kılavuz Kaptanlar Köşkü'nün, AVM öncesinde kat eklemesi, sirkülasyon ve iç mekanda çeşitli eklemelerin yapılması gibi değişiklikler sonucunda plan şeması, cephe karakteristiği ile özgünlüğünü kaybettiği; AVM sonrasında ise yapının olabildiğince özgün durumuna geri döndürülerek onarıldığı tespit edilmiştir. Kılavuz Kaptanlar Köşkü'nün plan ve malzeme açısından, Fransız Gümrük Binası ile aynı özelliklere sahip olduğu dikkate alınırsa günümüzde binanın özgün mimari elemanları kapsamında kapıların pencereye, pencerelerin kapıya dönüştürülmesi, kat eklemeleri, yapı malzemelerinin değiştirilmesi sonucunda ise yine kısmen özgünlüğünü kaybettiği saptanmıştır. Yapı grubu içinde yer alan Taş Bina değerlendirildiğinde ise, iç mekânın kullanım alanının genişletilmesi amaçlı kat eklenmesi ve yürüyen merdiven inşa edilmesi gibi hususlar, yapının tarihi değerine aykırı bir durum teşkil etmektedir. Öte yandan, zaman içerisinde yok olan üst örtü yerine, yapının dış etkilerden korunması için gerekli olan üst örtü sisteminin yapılma gerekliliği, amaç olarak her ne kadar doğru bir karar olarak değerlendirilse de binanın bünyesinde barındırdığı özgünlüğü ve tarihi değerlerine zarar verir niteliktedir. Taş Bina'nın her iki yanında yer alan depo binaları, AVM öncesinde Türk Denizcilik İşletmeleri'nin kullanımına sunulması sebebiyle eklentiler yapılmış ve yapının bazı bölümleri otopark olarak kullanılmıştır. Bu açıdan mekanın durumu değerlendirildiğinde depo yapılarının da özgünlüğünü yitirdiği anlaşılmıştır. Fakat AVM sonrasında yapılan onarım çalışmalarıyla yapı özgün cephe karakterini yeniden kazanmıştır. Antrepo Binalarının değerlendirilmesi gerçekleştirildiğinde ise, AVM öncesinde otopark ve depo olarak işlevlendirilirken mekanların AVM işlevi sonrasında genel anlamda cephe özelliklerini ve strüktürel sistemlerini korudukları saptanmıştır. Yapı grubu bünyesinde son olarak inşa edilmiş olan Büyük Hol

binası inşa edildiği dönem itibariyle sadece üst örtü sistemine sahip bütüncül bir iç mekana sahip iken yeni işlev ile birlikte AVM bünyesinde bu mekana birçok küçük ölçekli mağazanın mekân içinde mekân oluşturulmak suretiyle kurgulanması mekânın karakteristik özelliklerini değiştirmiştir. Yeniden işlevlendirilme uygulamaları ile gerek cephelerinin kapatılması ve gerekse mekân içerisinde mekân kurgulanması yapının özgün açık ve kapalı mekân özelliklerinin kısmen yitirilmesine neden olunmuştur. Buna karşın yapının çelik konstrüksiyon sistemleri aslına uygun olarak temizleme ve onarım işlemleri ile korunarak yapı içinde sergilenmesi özgün niteliklerin korunması açısından önemlidir. Yeniden işlevlendirilmeye konu olan Konak Pier Yapı Grubunun sahip olduğu mevcut mekânsal kurgusu ile yeni verilen işlevin gereksinimlerinin örtüşmemesi sonucunda çeşitli eklentilerin yapılması gerekmiştir. Konak Pier Yapı Grubu'na eklenen üst örtü ve yüzey elemanlarının, yapının özgün kimliğini yansıtmamakta olduğu görülmüştür. Uygulanan onarım ve koruma çalışmaları kapsamında, yapı grubu içinde yer alan binaların bazılarında kat eklentisi yapılması ve üst örtü sisteminin değiştirilmesi sonucu yapının özgün niteliklerine zarar verilmiştir. İç mekanda ise mekân ve sirkülasyon elemanları olarak eklentiler yapılmıştır. Bu eklentiler orijinalinde olmayan, sonradan eklenen ve sonuç olarak incelendiğinde yapının özgün dokusunu yansıtmayan unsurlardır. Diğer yandan, onarım çalışmalarında strüktürel sistemler yapı ömrünü uzatmak adına güçlendirilerek, yapıya olumlu katkıda bulunulmuştur. Bu kapsamda Konak Pier Yapı Grubu' nun genel anlamda alışveriş merkezi olarak kullanımının özgün plan şemasına, özgün sirkülasyona uygun olmaması ve önemli ölçüde eklenti mekânlara gereksinim göstermesi nedeniyle yanlış bir işlev ile yüklenmiş olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, Konak Pier Yapı Grubunu oluşturan sekiz binadan 5 tanesinin yeniden işlev yüklenmesi sonucunda özgün niteliklerini tarihi, mimari ve artistik açıdan kısmen yitirdiği, 2 adet yapının özgün niteliklerini yeniden kazandığı, geriye kalan tek yapının ise aynı kaldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, analitik bakış açısıyla, fiziksel açıdan özgün mimari niteliklerini genel olarak kaybedildiği söylenebilir. AVM kapsamı içinde farklı marka ve konseptte ki mağaza birimlerinin her birinin kendine özgü karakteristik dekorasyon anlayışlarına bağlı mağaza tasarımlarının varlığı Konak Pier Yapı Grubu'nun genel özgün mimari niteliklerini algılanmasını zorlaştırdığı ve zaman zaman özgüne aykırı bir ortam oluşturduğu saptanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmalar sonucunda özgün işlevini kaybederek atıl duruma düşmüş olan İzmir Tarihi Gümrük Binası yeniden işlevlendirilerek Konak Pier Alışveriş Merkezi olarak günlük yaşama kazandırılması doğru bir yaklaşımdır. Onarımı ve restorasyonu gerçekleştirilen yapı grubu, strüktürel açıdan sağlamlaştırılarak, yaşatılması dolayısıyla gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmıştır. Ancak buradaki mimari koruma kriterleri ile ilgili beliren sorunlar yeni işlevin özgün işlevden çok farklı olan bir ticaret merkezine dönüştürülmesinden kaynaklanmaktadır. Yapı grubuna yüklenen yeni işlev, özgün plan, cephe ve mekân özelliklerine büyük oranda müdahale edilmesini zorunlu kılmıştır. İç mekanda ise, sirkülasyon ve mekânsal

eklentilerin özgün dokuyu gerekli ölçüde yansıtmadığı tespit edilmiştir. Tüm bu analizler ve incelemeler doğrultusunda, özgün işlevsel kullanımını kaybeden tarihi yapılara yönelik koruma çalışmaları doğru işlevin seçilmesi kritik önem taşımaktadır.

Günümüzdeki tarihi yapıların onarım, koruma ve yeniden işlevlendirilme süreçlerinde müdahale etme isteği genellikle iç mekanlar üzerinde yoğunluk göstermektedir. Korunmaya değer yapıların cepheleri ilk yapıldığı dönemin özelliklerini yansıtırken, iç mekanların tamamen yıkılıp yeniden yapıldığı uygulamalarla karşılaşmaktayız. Söz konusu müdahaleler tarihi yapıların cephelerine kıyasla iç mekanlarında özgün özelliklerini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla tarihi yapının cepheleri geçmişe tanıklık ederken iç mekanların bugünün yansıması olarak varlıklarını devam ettirdiklerini söyleyebilmekteyiz. Çağdaş yaşama uyum sağlayamayan iç mekanların, tamamen yıkılıp yeniden inşa edilmeleri yanlış bir tutum olarak değerlendirilmelidir. Söz konusu duruma ek olarak, tarihi yapıların özgün değerlerinin olabildiğince korunması kültürel sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Bu çalışmalar yürütülürken özellikle iç mimarların da aktif olarak yer alması; yapıların özgün kimliklerinin, mevcut iç mekan karakteristik özelliklerinin ve tarihi niteliklerinin korunması açısından daha olumlu ve başarılı sonuçlar doğurabileceği aşıkardır. Ayrıca koruma ve restorasyon alanında uzman, farklı meslek gruplarından oluşan kapsamlı bir ekip ile disiplinler arası çalışmanın önemi de vurgulanmak istenmiştir.

Ülkemizde 19.yy'da yapımı gerçekleşen, günümüzde işlevini yitirerek atıl durumda olan pek çok kamu ve endüstri yapısının var olduğunu bilmekteyiz. Bu yapılardan bir kısmı onarılmış bir kısmı da onarılmayı beklemektedir. Söz konusu kültürel öneme sahip yapıların özgün değerleri ile sürdürülebilirliklerinin sağlanması için benzer analiz çalışmalarının yapılması gereklidir. Bu çalışma ile bugüne kadar gerçekleştirilmiş uygulamaların mimari koruma kriterleri çerçevesinde analiz edilmesiyle gelecekte yapılması planlanan yeniden işlevlendirme projelerine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Kaynakça

- Ahunbay, Zeynep. (2016). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Ahunbay, Zeynep. (2019). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Atay, Çınar. (1998). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir Planları*. Ankara: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Atay, Çınar. (2012). *İzmir Rıhtımında Ticaret Kordon Boyunda Yaşam 1610-1940*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Sanat Yayınları.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı*, (Y.PRK.TNF.). No.8, Gömlek No. 54.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perâkende Evrâkı Evrâkı Mâliye Nezâreti Marûzâtı*, (Y.PRK.ML.). No. 27, Gömlek No. 65.
- Güner, Deniz. (2005). Yapılar/ Konak Pier. Deniz Güner (Ed.). *İzmir Mimarlık Rehberi*, s. 89-90. İzmir: Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları.
- Gürsoy, Melih. (2013). *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları İle Bizim İzmirimiz*. İstanbul: Mg Yayınları.
- Kanlıçay, S. Sinem. (2010). *Barok-Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Martal, Abdullah. (1999). *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Pekin, S. Zeki. (1998). Eski Gümrük (Balıklıhalı) Binaları Restorasyon ve Yenileştirme Projesi Konak Pier. *Yapı Dergisi*, 3/196, s. 80-89.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir 1. Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Balıklıhalı Restitüsyon Projesi, Konak Pier Uygulama Projesi, Tescil Fişleri, Dosya No:96.917.975.4882.
- Yılmaz, A., Yetkin, S., (2002). *İzmir Kent Tarihi*. İzmir: Milli Eğitim Bakanlığı İzmir İli Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Zandi, S. Sibel. (2012). *Ottoman İzmir: The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880*. London: University of Minnesota Press.

İnternet Kaynakçası

- Çiçek, Ümit. (2006). İzmir Limanı'nın Tarihsel Gelişimi, *İzmir Ticaret Odası Ar&Ge Bülten*. Erişim: 28.03.2021. <https://www.yumpu.com/tr/document/read/23231945/izmir-liman-n-tarihsel-gelisimi-umit-cicek-izmir-ticaret-odas>

Demir, Aydođan. (2000). İzmir Gümrük Binası Kitabeleri, *Sanat Tarihi Dergisi*, 10 (10), s. 42-55. Erişim: 10.11.2017. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/std/issue/16513/172413>

Erder, Cevat. (1977). Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır, *O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3/2. Erişim: 28.03.2021. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1977/cilt03/sayi_2/167-190.pdf

Frangakis- Syrett, E. (2001). The Making of an Ottoman Port. The Quay of İzmir in the Nineteenth Century, *The Journal of Transport History* 22/1, s. 23-46. Erişim: 09.05.2018. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.7227/TJTH.22.1.3>

Kaya, şennur. (2010). Bazı Liman Kentlerindeki Örnekler Işığında Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İnşa Edilen Gümrük Binalarının Mimari Özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, s. 73-92. Erişim: 20.09.2017. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosbil/issue/9497/118640>

Kütükoğlu, Mübahat. (1979). İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 32, s. 495 - 558. Erişim: 08.09.2017. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9604/119893>

Matu Mimarlık. (1996), Erişim:07.02.2018. <http://www.matu.com.tr/mimarlik/projeler.asp?pid=8>

Say, S. Kula. (2014). Alexander Vallaury's Late Works On İzmir, Thessaloniki And Eminönü Customs Houses And Notes On The Agenda Of Ottoman Architecture At The Turn Of The Century. *Odtü Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2014/2, s. 43-64. Erişim:27.03.2021. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2014/cilt31/sayi_2/43-64.pdf